

DE DOCTA IGNORANTIA I

VĚDĚNÍ O NEVĚDĚNÍ I

I. Jakým způsobem lze říci, že vědět znamená nevědět*

Vidíme, že božím řízením existuje ve všech věcech jakási přirozená touha, aby byly tím nejlepším možným způsobem, který je slučitelný s přirozenou povahou té které věci, a že pracují za tímto účelem a mají k němu vhodné prostředky, mezi nimiž účelu poznání slouží vrozená soudnost, aby snaha nebyla marná a aby mohla dojít klidu v tom, co má ráda, na základě tíhnutí vlastní přirozenosti. Dojde-li se náhodou k opačnému výsledku, pak je to nezbytně nahodilý vliv, jako když nemoc kazí chuť nebo mínění rozum. Z tohoto důvodu říkáme, že zdravý a nezaujatý duch poznává onu pravdu, které se snaží dosáhnout na základě vnitřního snažení nenasytným probíráním všech věcí, když ji chopí milovným objetím, a nepochybujeme, že to, čemu žádný zdravý duch nemůže odporovat, je nejskutečnější pravda.

Všichni, kdo něco zkoumají, posuzují to, co je nejisté; srovnáváním v poměru k něčemu, co předpokládají jako jisté; je tedy každé zkoumání srovnáním a užívá poměru jako prostředku. Takže může-li

* Docta ignorantia – základním termínem v tomto názvu je ignorantia: všechny způsoby našeho přímého vědění o věcech – ať pomocí smyslů, rozumu, intelektu – jsou nevědění o tom, co je absolutní, to zn. o tom, co je naprosto. Když začneme chápat, že naše běžné vědění je vlastně nevědění o tom, co je naprosto, že každé konečné vědění je podstatně překonatelné, začne nám vysvítat, že klíčem k naprostému vědění musí být opak, to zn. nevědění – a tím se blížíme k pochopení principu docta ignorantia, který překládáme: vědění o nevědění, vědoucí nevědění. Naprostého vědění nemůžeme dosáhnout jinak než symbolicky. Základem této symboliky jsou Kusánovi symboly matematické. (Pozn. překl.)

předmět zkoumání být porovnán s předpoklady převedením na ně pomocí blízkých poměrů, pak je chápající soud něčím snadným. Když však je třeba mnoha středních členů, vzniká nesnáze a námaha, jak to známe z matematiky, kde počáteční poučky se snáze převádějí na první nejzřejmější počátky, kdežto další věty se převádějí nesnadněji, třebaže se to děje prostřednictvím prvních vět. Veškeré zkoumání spočívá tedy toliko ve snadném nebo nesnadném srovnávání poměrů; z tohoto důvodu je nekonečno jako takové něčím neznámým, neboť se vymyká veškeré poměrnosti.

Ježto však poměr znamená v nějakém jednotlivém bodě shodu a spolu s ní odlišnost, nelze jej pochopit bez čísla. Číslo obsahuje tedy veškeré možné poměry. Číslo neexistuje tudíž pouze v kategorii kvantity, která tvoří poměrnost, nýbrž ve všem, co se může shodovat a lišit ať substanciálně či nahodile. Odtud asi Pythagoras usoudil, že všechno, co jest, je utvořeno a poznává se mocí čísel. Ovšem přesnost kombinací ve věcech hmotných a úplná shoda známého s neznámým převyšuje schopnost lidského rozumu tak dalece, že Sokrates měl dojem, že nic neví krom toho, že neví nic, a že na výsost moudrý Šalamoun tvrdil, že všechny věci jsou nesnadné a řečí nevyjádřitelné, a ještě jiný muž Bohem nadaný praví, že moudrost a místo pochopení jsou skryty očím všech žijících.

Je-li tedy tomu tak – a onen hlubokomyslný Aristoteles v „první filozofii“ tvrdí rovněž, že s věcmi od přirozenosti nejvíce odkrytými máme podobné obtíže jako sova, která by se snažila hledět do slunce – pak toužíme po tom, vědět, že nevíme, ježto touha po vědění není v nás marná. Můžeme-li toho plně dosáhnout, pak dospějeme k vědění o nevědění. Ani nejpilnějšímu badateli nepřihodí se v učenosti nic tak dokonalého, jako je-li shledán vrcholně vzdělaným v samotné nevědomosti, která je mu vlastní; a čím je kdo učenější, tím více bude vědět o své nevědomosti.

Za tím účelem jsem si předsevzal, že se něco málo rozepíšu o vědoucím nevědění.

II. Stručný přehled následujících výkladů

Když mám pojednávat o největší vědě o nevědění, mám za nutné prozkoumat povahu velikosti samé.

To však, nad co nemůže být nic většího, nazývám největším (maximum). S charakterem maximality však spadá v jedno jednota, která je rovněž jsoucností. Je jasné, že je-li taková maximálnost naprosto odloučena od každé vztaženosti a každého sloučení, pak není nic jejím protikladem; je to totiž od všeho odloučená maximálnost. Tudíž je odloučené maximum to jedno, které je vším; a v něm je všechno, poněvadž je to maximum, to největší. A protože nemá žádný protiklad, zároveň s ním spadá v jedno minimum, takže minimum je rovněž ve všech věcech. A protože je odloučeno od všeho, je skutečně veškeré možné bytí, a poněvadž od něho všechno pochází, nepřibírá do sebe nic z věcí.

Budu se snažit v první knize probírat toto maximum, o kterém nepochybná víra všech národů věří, že to je Bůh, pod vedením toho, kdo sám jediný obývá světlo nepřístupné, způsobem povzneseným nad lidský rozum, tedy nepochopitelným.

Za druhé: jako je absolutní maximálnost absolutní jsoucností, na jejímž základě je všechno to, co jest, tak je na jejím základě i ona universální jednota bytí, o níž se říká, že je maximum závislé na absolutnu a jež následkem toho existuje v omezení jakožto universum. Jeho jednota je totiž omezena spojením s mnohostí, bez níž nemůže být. A toto druhé maximum sice objímá svou universální jednotou všechny věci, takže všechno to, co závisí na absolutnu, je též v něm a ono samo ve všech, nemá nicméně stávání mimo mnohost, v níž jest, ježto bez omezujícího spojení, od něhož nemůže být odpoutáno, neexistuje. O tomto maximu, totiž veškerenstvu (universu) připojím něco málo v druhé knize.

Na třetím místě bude ozřejmeno maximum třetího způsobu uvažování. Ježto totiž veškerenstvo má své stávání toliko spojením s mnohostí, budeme zkoumat v mnohých věcech jedno takové maximum, v němž universum skutečně stává největším a nejdokonalejším způsobem jakožto ve svém účelu. A poněvadž takovéto maximum je sjednoceno s absolutnem jakožto universální mezí, ježto je nejvyšší cíl povznesen nad všechny naše schopnosti, dodám něco o onom maxi-

mu, které je zároveň skloubené a absolutní a jež nazýváme na věky blahoslaveným Ježíšem, pokud sám Ježíš mi to vnukne.

Je však zapotřebí, aby ten, kdo chce postihovat smysl výkladů, se povznesl rozumem nad běžnou sílu slov, spíše než aby kladl důraz na přesný význam výrazů, které ve vlastním významu nemohou být přizpůsobeny tak velikým duchovním tajemstvím. I obrazné příklady musí být brány v přeneseném významu, je třeba opustit smyslovou rovinu, aby čtenář dospěl k jednoduché duchovosti; snažil jsem se, abych obecnému rozumu otevřel co nejjasněji přístup k hledání této cesty tím, že jsem se vyhýbal všem drsnostem slohu, a přitom hned odhalil kořen vědění o nevědění pomocí nepochopitelně přesného vymezení pravdy.

III. Že přesně vymezená pravda je nepochopitelná

Ježto je samo sebou zřejmé, že není žádná úměrnost mezi nekonečným a konečným, vyplývá z toho též nejjasnějším způsobem, že tam, kde nacházíme více a méně, nelze dospět k tomu, co je naprosté maximum, neboť co je větší a menší, je konečné.

Avšak takové maximum je nezbytně nekonečné. Je tedy zřejmé, že je-li dáno cokoli takového, že není samo naprosté maximum, může být dáno něco většího. A poněvadž shledáváme, že rovnost je stupňovitá, takže jedno je rovnější jednomu než druhému mezi věcmi podobnými podle shody a rozdílu generického, specifického, místního, vlivového a časového, je zřejmé, že nelze zjistit dvě či více tak podobných a rovných věcí, že by nemohly existovat věci až do nekonečna ještě podobnější. A z toho vyplývá, že byť jsou míra a to, co je měřeno, seberovnější, zůstanou navždy rozdílné.

Konečný duch nemůže tudíž dosáhnout přesným způsobem na základě podobnosti přesnou pravdu věcí. Pravda totiž nemá ráz nějakého více nebo méně. Spočívá v jakési nedělitelnosti, kterou nic, co existuje a není pravda sama, nemůže s přesností měřit; tak jako kruh, jehož bytnost spočívá v čemsi nedělitelném, nemůže být měřen něčím, co není kruh.

A nemůže tedy duch, který není pravda, pochopit nikdy pravdu tak přesně, aby nemohla být pochopena ještě přesněji, protože se má

k pravdě tak jako mnohoúhelníky ke kružnici, do níž jsou vepsány: čím budou mít více úhlů, tím budou podobnější kružnici. Nikdy však jí nebudou rovny, i kdybychom úhly násobili do nekonečna, ledaže by splynuly s kružnicí v totožnosti.

Odtud je jasné, že o pravdě nevíme nic jiného, než že víme, že přesně tak, jak jest, je neuchopitelná, neboť pravda se má jako absolutní nutnost, která nemůže být ničím více nebo méně, než jest, k našemu duchu jako možnosti. *Cost* (*quidditas*), bytí věcí, které je jejich pravda, je tedy ve své čistotě nedosažitelná – a všichni filosofové ji hledají, ale žádný ji nenašel tak, jak jest; a čím poučenější budeme o této nevědomosti, tím více se přibližujeme k samotné pravdě.

IV. Naprosté maximum je nahlíženo nepochopitelným způsobem a minimum se s ním kryje

Onoho maxima, nad něž není nic většího, jelikož je vůbec a naprosto větší, než aby mohlo být námi pochopeno, jsouc nekonečnou pravdou, nedosahujeme jinak než nepochopitelně. Neboť nemajíc povahu těch věcí, které připouštějí více a méně, je nad tím vším, co může být námi pochopeno; neboť všechny věci, kterékoli jsou chápány smysly, rozumem či duchem, liší se od sebe navzájem tak, že není mezi nimi žádná přesná rovnost.

Maximální rovnost, která není jiná vůči ničemu či odlišná od ničeho, přesahuje tedy všecek náhled ducha; jelikož absolutní maximum jsouc vším tím, čím může být, je naprosto skutečné; a jak nemůže být větší, tak z téhož důvodu též ne menší (jelikož je vším tím, čím může být). Minimum je však něco takového, že nemůže být nic menšího. A protože maximum je toho druhu (že je vším, čím může být), je zřejmé, že maximum spadá v jedno s minimem.

Bude to čtenáři jasnější, omezí-li maximum a minimum spojením s kvantitou. Největší kvantita je totiž maximálně veliká; nejmenší kvantita maximálně malá. Odpoutáme-li tedy od kvantity maximum a minimum – tím, že v duchu odmyslíme „velké“ a „malé“, nahlédneme jasně, že maximum a minimum splývají; maximum je totiž stejně superlativ jako minimum je superlativ. Absolutní kvantita tudíž není více maximum než minimum, ježto sama je maximem a minimem

v koincidenci. Protiklady patří tedy jen tomu, co připouští více a méně, a tomuto více a méně patří rozdílným způsobem; absolutnímu maximu však nepřísluší, poněvadž je nad vší protikladností.

Ježto tedy absolutní maximum je absolutně skutečným způsobem, vše, co může být, taktéž bez jakéhokoli protikladu, stejně jako minimum, splývá v maximum, je vše to, o čem chápeme, že tím je, nad vším kladením i popíráním. A všecko to, čím chápeme, že jest, tím neméně jest než není; a všecko to, o čem chápeme, že tím není, tím neméně není než jest; ale je tím tak, že je vším, a vším je tak, že není ničím; a tak je nejvíce tím, čím je nejméně; neboť řekne-li se: „Bůh, který je sama absolutní maximálnost, je světlo“, neznamena to nic odlišného od toho, když se řekne: „Bůh je maximálně světlem, protože je jím minimálně“. Jinak by totiž absolutní maximálnost nebyla skutečně všemi možnostmi, kdyby nebyla nekonečná a hranicí všeho a ničím jiným vymežitelná, jak to v následujícím s boží pomocí vyložíme.

To však přesahuje veškeré naše pochopení, které nedovede cestou rozumu sloučit protiklady v jejich původu, jelikož se pohybujeme v oblasti toho, co je nám od přirozenosti zjevné; rozum se odchyľuje daleko od této absolutní moci a nedovede současně spojit zároveň protiklady nekonečně vzdálené.

Vidíme tedy nepochopitelně, mimo veškerou rozumovou dialektiku, že existuje nekonečná absolutní maximálnost, která nemá žádný protiklad, ježto s ním minimálnost splývá. Maximum a minimum, jak je chápe tato kniha, existují jako termíny absolutně překračující veškerý pojmový význam, takže bez jakéhokoli omezujícího zúžení v kvantitu hmoty nebo síly objímají všecko svou absolutní jednoduchostí.

V. Maximum je jedno

Z předcházejícího vyplývá nejzřetelnějším způsobem, že maximum je rovným dílem naprosto nepochopitelně pochopitelné a nejmenovatelně jmenovatelné, tak jak o tom níže podáme ještě nezahalenější výklad. Jmenovat nelze nic, v čem nemůže být žádné více či méně, ježto jména jsou dávana činností rozumu těm věcem, které připouštějí více a méně v jistém poměru. A jelikož všechny věci jsou tím nejlepším způsobem, kterým mohou být, nemůže být mnohost jsoucen

bez čísla. Odmyslíme-li totiž číslo, škrtneme tím odlišení, pořádek, poměrnost, soulad a samotnou mnohost věcí. A podobně by všechno právě uvedené bylo škrtnuto, kdyby samo číslo bylo nekonečné – poněvadž by pak bylo tím skutečným maximem, s nímž splývá v jedno minimum. Řekne-li se totiž, že číslo je nekonečné, je to tak, jako když se řekne, že neexistuje.

Jestliže tedy kráčíme od nižšího k vyššímu v řadě čísel, dospějeme ke skutečně nejvyššímu; protože číslo je konečné, nedospíváme přesto k tomu nejvyššímu, nad něž nemůže být nic většího, poněvadž takové číslo by bylo nekonečné. Odtud je patrné, že vzestup v řadě čísel je co do skutečnosti konečný a že číslo je v možnosti vůči jinému číslu. A kdyby se číslo chovalo stejně v sestupném pořádku, takže za předpokladu určitého skutečně malého čísla by bylo možno dospět odčítáním k stále menšímu, tak jako na vzestupu přičítáním k většímu, platilo by tu totéž. Ježto by nebylo žádné rozlišení mezi věcmi, nebyl by mezi čísly ani řád ani mnohost ani více a méně ba číslo by vůbec neexistovalo.

Z toho důvodu je nutné dospět mezi čísly k jistému minimu, nad něž nemůže být menšího, jako je jednotka. A poněvadž neexistuje nic menšího než jednotka, bude jednotka naprosté minimum, které na základě toho, co právě ukázáno, splývá s maximem.

Jednotka však nemůže být číslem, protože číslo, připouštějíc více a méně, nemůže být nikdy minimem ani maximem; jednotka je počátkem každého čísla, protože to je minimum; je koncem a cílem každého čísla, protože je maximum.

Existuje tedy naprostá jednotka, vůči níž nic není v protikladu, totiž maximálnost sama, kterou je blahoslavený Bůh. Ježto je tato jednotka maximální, nelze ji násobit, neboť je vším tím, čím může být. Sama se tedy nemůže stát číslem.

Čtenář nahlíží, jak nás číslo dovedlo k tomu, abychom pochopili, že nepojmenovatelnému Bohu přísluší spíše absolutní jednota a že Bůh je jeden takovým způsobem, že je skutečně vším tím, co je možné. Z toho důvodu sama jednota nepřijímá do sebe více a méně a není násobitelná. Božství je tedy nekonečná jednota. Ten, kdo tedy pravil: „Slyš, Izraeli, tvůj Bůh je jeden,“ a „jediný je pán a otec váš na nebesích“, nemohl říci nic pravdivějšího.

Kdo by řekl, že existuje více bohů, ten by nejnepravdivějším způso-

bem tvrdil, že neexistuje ani Bůh, ani vůbec nic z celého veškerenstva, jak to bude níže ukázáno. Neboť tak jako číslo, které je rozumové jsoucno vytvořené naším srovnávajícím odlišením, nezbytně předpokládá jednotu jako takový počátek čísla, že číslo bez něho je nemožné: tak se mají rovněž mnohosti věcí, odvozené z této nekonečné jednoty, k této jednotě samé, že totiž bez ní nemohou být; jak by totiž byly bez bytí? Jednota naprostá je jsoucností, jak uvidíme později.

VI. Maximum je absolutní nutnost

V předchozím bylo ukázáno, že všechny věci kromě jediného naprostého maxima jsou vzhledem k němu konečné a omezené. Avšak co je konečné a omezené, má něco, od čeho začíná i u čeho končí. A protože nelze říci, že to, u čeho začíná a u čeho končí, je větší než daná věc konečná a rovněž konečné, protože takto se postupuje do nekonečna, ježto tam, kde je více a méně, nemůže být proveden postup až do skutečného nekonečna – jinak by totiž maximum mělo povahu konečnosti – je následkem toho maximum skutečné počátkem i konečným cílem všech konečných věcí.

Kromě toho by nic nemohlo být, kdyby naprosté maximum neexistovalo. Neboť ježto všechno, co není maximem, je konečné, je též něčím od počátku odvozeným; bude však nutné, aby tak bylo odvozeno od jiného; neboť kdyby bylo odvozeno od sebe samého, bylo by již tenkrát, když ještě nebylo.

Rovněž nelze v řadě počátků a příčin jít do nekonečna, jak je patrné z pravidla. Pak tedy bude naprosté maximum, bez něhož nemůže nic existovat. Kromě toho soustředíme maximum na jediné bytí a řekněme: maximální bytí nemá žádný protiklad; proto není ani bytí ani minimální bytí. Jak tedy pochopit, že by maximum mohlo nebýt, když minimální bytí je bytí maxima?

O ničem se též nemůže pochopit, že jest, bez bytí. Leč absolutní bytí nemůže být jiné, než absolutní maximum. O ničem tedy nelze pochopit, že to jest, bez maxima.

Kromě toho je největší pravda naprosté maximum. Je tedy největší pravda, že samo naprosté maximum je nebo není, nebo je a není, nebo ani není, ani ne-není; a více nelze ani říci ani myslit. Ať potom

řekneš o čemkoli z toho, co uvedeno, že je to maximálně pravda, je tím předpoklad prokázán; neboť mám maximální pravdu, která je naprosté maximum. Odtud vyplývá, ačkoli z předchozího se stalo zřejmým, že toto jméno „bytí“ nebo jakékoli jiné jméno není přesné jméno maxima, které je povzneseno nad každé jméno, že mu přece nutně náleží bytí maximální a nepojmenovatelné jménem maxima nad vším pojmenovatelným bytím.

Z takových a nekonečného počtu jiných podobných důvodů vyznívá z výše uvedeného věda nevědění způsobem nejzřetelnějším, že naprosté maximum nutně jest, a to tak, že je naprostou nutností.

Bylo však ukázáno, že může být toliko jedno naprosté maximum. A z toho důvodu je největší pravda, že Jedno je maximum.

VII. O trojné a jediné věčnosti

Nebylo nikdy národa, který by nectil Boha a nevěřil, že je tím, co je naprosto největší.

Je poznamenáno u M. Varrona v knize Starožitnosti, že Sissenniové vzývali Jedno jakožto maximum. Avšak Pythagoras, muž ve své době proslulý jako neporušitelná autorita, připojil k tomu, že ona jednota je trojnásobná. Když zkoumáme pravdivost tohoto výroku, povznesme ducha výše a řekněme podle toho, co řečeno výše: Nikdo nepochybuje o tom, že to, co předchází přede vší jinakostí, je věčné. Jinakost není totiž nic jiného než proměnlivost. Ale všecko, co předchází svou přirozeností proměnlivost, je neměnné, a proto i věčné. Jinakost se totiž skládá z jednoho a druhého; z toho důvodu je jinakost, tak jako číslo, svou přirozeností pozdější než jednota. Jednota je tedy od přirozenosti dřívější než jinakost, a protože ji svou přirozeností předchází, je věčnou jednotou.

Dále skládá se každá nerovnost z rovného a přebytku. Nerovnost je tedy od přirozenosti pozdější než rovnost, což lze dokázat co nejpevněji rozkladem. Veškerá nerovnost se totiž dá rozložit v rovnost, neboť rovné je mezi menším a větším. Odejme-li se tedy to, co je navíc, bude rovné, bude-li menší, pak od zbytku odejmi to, co je větší, a bude rovné. A to bude lze dělat tak dlouho, až se odebíráním dospěje k jednoduchému.

A tak je zřejmé, že všechna nerovnost se převádí na rovnost odnímáním. Rovnost tedy od přirozenosti předchází nerovnost. Avšak nerovnost a jinakost jsou od přirozenosti zároveň; kde je totiž nerovnost, tam je zároveň i jinakost a naopak. Neboť mezi dvěma (nerovnými) bude odlišnost od menšího. Ty dvě (nerovné) věci v poměru k jedné z nich dají dvojitý výsledek; následkem toho tu bude nerovnost. Tedy jinakost a nerovnost budou od přirozenosti zároveň, zvláště když dvojice je první jinakost a první nerovnost. Ale bylo prokázáno, že rovnost předchází od přirozenosti nerovnost a tedy i jinakost; je tedy rovnost věčná.

Dále, kdyby existovaly dvě příčiny, z nichž jedna je od přirozenosti prvotnější než druhá, byl by účinek první od přírody prvotnější co do přirozenosti. Ale jednota je jak spojení, tak rovněž příčina spojení; z toho důvodu se též o některých věcech říká, že jsou spojeny, protože byly zároveň sjednoceny. Dvojice je též buď rozdělení, nebo příčina rozdělení; dvojka je totiž první rozdělení. Je-li tedy jednota příčinou spojení, pak je dvojice příčinou rozdělení; tedy podobně jako jednota je prvotnější od přírody než dvojice, je též spojení od přírody prvotnější než rozdělení. Avšak dělba a jinakost jsou od přirozenosti zároveň; proto je též spojení tak jako jednota věčné, jelikož předchází jinakost.

Je tedy dokázáno: ježto je jednota věčná, jsou i rovnost a neméně též spojení věčné.

Ale více věčných věcí nemůže být. Neboť kdyby bylo více věčných věcí, pak – ježto jednota předchází každou mnohost – bylo by něco od přírody prvotnějšího než věčnost, a to je nemožné. Kdyby dále existovalo více věčných věcí, muselo by jedné vůči druhé něco chybět, žádná z nich by nebyla dokonalá, a tak by bylo něco věčného, co by nebylo věčné, protože by nebylo dokonalé. Jelikož to je nemožné, nemůže být více věčných věcí. Spíše je to tak, že ježto jednota je věčná, je též rovnost věčná a podobně spojení: a tak jednota, rovnost a spojení jsou jedno. A to je ona trojná jednota, o níž Pythagoras, první z filosofů, učil, že jí máme vzdávat božskou poctu.

Ale nyní dodejme výslovněji něco o vzniku rovnosti jednoty.

VIII. O věčném plození

Ukažme nyní velmi stručně, že jednota plodí rovnost jednoty a že spojení pak je plozeno z jednoty a z rovnosti jednoty.

Jednota (unitas) jakoby ONTAS nazývá se od řeckého ón, které se latinsky překládá ens; jednota je též jsoucnost. Rovnost jednoty pak jest rovností jsoucnosti, čili rovností bytí či existování. Rovnost jsoucnosti pak jest to, že ve věci není nic více ani méně než ona, nic nad ni a nic pod ni. Je-li totiž ve věci něco více, pak je obludná, je-li méně, pak vůbec není.

Plození rovnosti z jednoty se stane zřetelným, když uvážíme, co je plození. Plození je totiž opakování jednoty či rozmnožení téže přirozenosti, která přechází z otce na syna. Toto plození lze najít jedině u pomíjivých věcí.

Plození jednoty z jednoty je jedno opakování jednoty, totiž jednota jednou; totiž kdybych znásobil jednotu dvakrát či třikrát nebo po řadě tím více, vytvořila by jednota ze sebe již něco jiného, například dvě nebo tři nebo jiné číslo. Avšak jednota opakovaná jednou plodí rovnost jednotě, čemuž nelze rozumět jinak než tak, že jednota plodí jednotu. A to je věčné plození.

IX. O věčné procesi spojení

Jako je plození jednoty z jednoty jediným opakováním jednoty, tak procese od obojího je jednotou onoho opakování jednoty (tj. jednoty a rovnosti téže jednoty).

Procesi se pak nazývá jakési šíření se z jednoho do druhého; tak například když máme dvě věci sobě rovné, tu se od jedné do druhé jaksi šíří rovnost, aby ty věci jaksi sloučila a spojila.

Říká se tedy právem, že spojení pochází z jednoty a rovnosti jednoty; spojení totiž nenáleží pouze jednomu, nýbrž jednota se šíří z jednoty do rovnosti a z rovnosti jednotě do jednoty. Právem se tedy říká, že vychází od obou, neboť se z jednoho do druhého jaksi šíří.

Ale nepravíme, že spojení je plozeno jednotou ani rovností jednoty, neboť se neděje ani opakováním jednoty ani rozmnožením; a ačkoli jednota plodí rovnost jednoty a ač od obojího pochází spoje-

ní, je jednota a rovnost jednoty a spojení z obou vzniklé jedno a totéž, jako když se o tomtéž řekne: tohle, to, totéž. Totiž totéž, které se nazývá to, vztahuje se k prvému; co se nazývá totéž, spojuje a slučuje to vztažené s prvním. Kdyby se tedy od zájmena „to“ utvořilo to slůvko „tost“, abychom mohli říkat jednot, tost, totožnost, byla by tost sice vztažena k jednotě, totožnost tosti a jednotě by však označovala spojení, a vše to by se dost blízce hodilo na Trojici. Byla-li však našimi na výsost svatými učiteli jednota nazvána Otcem, rovnost Synem a spojení Duchem svatým, stalo se tak kvůli jisté podobnosti téměř věcem pomíjivým.

Neboť Otec a Syn mají jistou společnou přirozenost, která je jedna, takže v této přirozenosti je Syn roven Otcí. V Synu totiž není o nic více nebo méně lidskosti než v Otcí a je mezi nimi jisté spojení. Přirozená láska spojuje totiž jednoho s druhým, a to z důvodu podobnosti téže přirozenosti, která je v nich a jež z Otce sestupuje na Syna; a z toho důvodu samého Syna miluje více než všecko ostatní, ježto se s ním shoduje v lidství.

A na základě takové – byť nadmíru vzdálené – podobnosti byla Jednost či Jednota nazvána Otcem, rovnost Synem, spojení Láskou či Duchem svatým; avšak pouze vzhledem k věcem stvořeným, jak to na svém místě ještě jasněji ukážeme. A to je podle mého názoru nejzřetelnější průzkum trojnosti v jednotě a jednotě v trojici na věky vši počty hodné, a to podle způsobu pythagorejského bádání.

X. Že pochopení trojice v jednotě překračuje všecko

Nyní zkoumejme, co chce říci Martianus Capella, když praví, že filosofie chtějí dospět k poznání této trojice, musila odvrhnout kruhy a sféry.

V předchozích výkladech bylo předvedeno jediné naprosto jednoduché maximum a bylo rovněž ukázáno, že toto maximum není nic takového jako veledokonalá forma těles (jako koule) nebo rovinných útvarů (jako kružnice) nebo útvarů omezených přímkami (jako trojúhelník) nebo pouhé přímosti (čára), nýbrž že je nad všecko uvedené povzneseno; následkem toho je třeba odvrhnout všecko

to, čeho dosahujeme buď smyslově, nebo v obraznosti či rozumu spoluzatíženém hmotou, tak, abychom dospěli k naprosto jednoduchému pochopení, kde je to všechno odmyšleno, takže v něm je všechno jedním, kde čára je trojúhelník, kruh a koule, kde jednota je trojina a naopak; kde případek je podstata, kde tělo je duch, pohyb je klid, a jiné takové věci. A pak, když se tak chápe v Jednom samém, chápe se Jedno i to, že Jedno samo je vším a následkem toho cokoli v něm že je vším. A neodvrhl jsi správným způsobem kouli, kružnici a všechny ostatní věci, nechápeš-li, že největší Jednost je nutně trojná. Největší Jednost totiž nikdy nebude moci být správně pochopena, není-li pochopeno, že je trojí. Abychom to znázornili vhodnými příklady:

Vidíme, že jednota pochopení není nic jiného než chápaní, pochopitelné a chápání. Chceme-li se tedy od toho, co chápe, přenést k maximumu a říkáme-li, že maximum je na výsost chápaní, pak nemáme správný pojem největší a nejdokonalejší Jednosti, pokud nedodáme, že je zároveň též tím nejvíce pochopitelným a největším chápáním. Jestliže je tedy Jednost maximální a dokonalé pochopení, které nemůže být bez oněch tří korelátů ani pochopením ani maximálním pochopením, pak ten, kdo nedosahuje trojnosti této jednoty, nechápe Jednost správně.

Jednost není totiž nic jiného než trojnost (či trojice); znamená totiž nedílnost, rozlišnost a spojení. Nedílnost totiž pochází od jednoty, podobně též rozlišnost a sjednocení čili spojení. Maximální jednota je tedy nejiná než nedílnost, rozlišnost a spojení. A poněvadž je nedílnost, je věčnost či je bez původu, neboť věčné je to, co od ničeho není odděleno. Poněvadž je odlišnost, pochází od neměnné věčnosti. A jakožto spojení či sjednocení vzchází z obou, odlišnosti i nedílnosti.

Když tedy dále říkám: jednota je maximální, mluvím o trojici. Neboť když říkám „Jednota“, vyjadřuji počátek bez počátku, když říkám maximální, vyjadřuji Jednotu z počátku a když je spojuji slovesem „jest“, pak vyjadřuji původ obojího. Jestliže tedy z výše uvedeného je dokázáno nad slunce jasněji, že Jedno je maximum, protože minimum, maximum a spojení jsou jedno, takže sama jednota je maximální, minimální a rovněž spojená – pak je odtud patrné, jak je nutné, aby filosofie, která chce pochopit maximální jednotu jedine jako trojnou velednoduchým pochopením, odvrhla všechny věci

představitelné obrazností a rozumem. To, co jsme právě řekli, že totiž ten, kdo chce pochopit maximum jednoduchým nahlédnutím, musí se přenést přes rozdíly a různost věcí a přes všechny matematické obrazce (ježto jsme právě řekli, že linie je v maximu plochou, kružnicí i koulí), je ovšem věc, nad kterou čtenář žasne.

Pokusím se tedy přivést čtenáře k zostření názoru myslí nepochybnou a snadnější cestou, tak, aby viděl, že jisté věci, které s sebou nesou úžasnou radost, když se přeneseme od znaků k pravdě tím, že slova pochopíme přeneseně, jsou nutné a naprosto pravdivé. A to z toho důvodu, že touto cestou dospěješ ve vědění o nevědění tak daleko, že budeš moci spatřit samo Jedno, nepochopitelné maximum, samotného jediného a trojného Boha na věky blahoslaveného, tak dalece, jak to je povoleno člověku hledajícímu, povznesenému až na samu mez toho, co je v silách lidské mysli.

XI. Matematika nám pomáhá ze všeho nejvíce při pochopení různých věcí božských

Všichni naši velemoudří a nejsvětější učitelé jsou jedné myslí v tom, že věci viditelné jsou vpravdě obrazy věcí neviditelných a že Stvořitel tak může být spatřován poznáváním svých tvorů jakoby v zrcadle a hádance.

Avšak tato věc: že věci duchovní, které samy v sobě nám jsou nedostupné, lze zbádat symbolicky, má své kořeny v tom, co bylo řečeno výše, že totiž všechny věci mají vůči sobě navzájem jistý, pro nás však skrytý a nepochopitelný poměr takového druhu, že ze všech povstává jedno universum a že všechny věci jsou samotným Jedním v jednom maximu.

A ačkoli se zdá, že každý obraz se blíží podobě originálu, neexistuje krom případu největšího obrazu, který není ničím jiným než originál v jednotě přirozenosti, žádný obraz originálu tak podobný nebo rovný, aby nemohl existovat nekonečně podobnější, jak to bylo již výše poznáno.

Když se však děje zkoumání na základě obrazu, nesmí být nic pochybného v obraze, přenosem jehož poměru se zkoumání zabývá, ježto k nejistému se můžeme dobrat pouze cestou předpokladů,

které jsou jisté. Avšak všechny smyslové věci jsou podrobeny jakési ustavičné nestálosti, poněvadž je v nich přemíra hmotných možností.

Avšak vidíme, že co je abstraktnější, je tam, kde běží o uvážení samotných věcí, vzhledem k smyslovému nadmíru pevné a pro nás velejisté – ne snad, že by to ovšem bylo úplně prosto hmotných přívěsků, bez nichž si to nelze představit a následkem toho že by bylo naprosto povzneseno nad kolísání, jež s sebou nese možnost – jako to je u věcí matematických. Proto v jejich oboru hledali mudrci dovedně příklady toho, jak věci možno zkoumat čistým pochopením (intelektem) a žádný z myslitelů starověku, považovaných za veliké, nešel za nesnadnými věcmi z jiné strany než na základě matematické analogie, takže vidíme, jak Boëthius, onen nejvzdělanější z Římanů, tvrdil, že vědění o věcech božských nemůže získat nikdo takový, kdo by byl naprosto prost matematického výcviku.

Zda to nebyl Pythagoras, onen první z filosofů pojmenováním i co do věci, kdo tvrdil, že každé zkoumání pravdy se týče čísel? Platonikové a i naši první křesťanští učitelé šli za ním tak velice, že sám náš Augustin a po něm Boëthius tvrdili, že číslo bylo hlavním vzorem stvořených věcí v duchu Stvořitelově? Jak jinak nám mohl Aristoteles, který se zřejmě chtěl zdát jedinečným tím, že všechny předchozí myslitele vyvrátil, ve své *Metafysice* jinak vysvětlit druhový rozdíl, než srovnáním s čísly? A podobně u přirozených forem, když chtěl zprostředkovat vědění o tom, jak jedna je obsažena v druhé, utekl se nutně k matematickým formám se slovy: Nižší je obsažena ve vyšší tak, jako trojúhelník ve čtyřúhelníku. A to nemluvím o nesčetných podobných příkladech u něho.

A dále jak se platonik Aurelius Augustinus utekl k matematickým příkladům jako pomůcce, když prováděl zkoumání o kvantitě duše, její nesmrtelnosti a jiných podobných nadmíru vznešených věcech! Tato cesta se zalíbila našemu (křesťanskému) Boëthiovi tak dalece, že ustavičně tvrdil, že veškerá výuka v pravdě je obsažena v mnohosti a veličině. A abych se vyjádřil stručněji: zdalipak nebyla Epikurova nauka o atomech a prázdnu, jež popírá Boha a je v rozporu se vši pravdou, vyvrácena pouze matematickým důkazem od pythagorejců a peripatetiků? Nedá se totiž dospět k nedílným a jednoduchým atomům, jak je předpokládal Epikur jakožto počátky všeho. Vstupující na dráhu starodávných myslitelů pravíme spolu s nimi: jelikož

nemáme jinou cestu k božským věcem nežli pomocí symbolů, budeme na ní moci užít symbolů matematických vhodněji (než jiných) pro jejich nehynoucí jistotu.

XII. Jak užívat matematických symbolů v (tomto) pojednání

Poněvadž z toho, co předchází, vychází najevo, že naprosté maximum nemůže být nic z těch věcí, které *my* víme nebo chápeme, vyplývá odtud, že chceme-li toto maximum zkoumat symbolicky, musíme překročit jednoduchou podobnost. Neboť ježto všecko matematické je konečné a jinak než konečně si je nelze představit: chceme-li užívat konečných věcí jako příkladů, jichž pomocí se povzneseme k naprostému maximu, musíme za prvé uvažovat konečné matematické obrazce s jejich určeními a poměry, potom převést tyto poměry odpovídajícím způsobem na takové obrazce nekonečné a posléze za třetí, ještě hlubším způsobem, přejmout samy poměry nekonečných obrazců do naprostého nekonečna, které je veskrze odpoutáno i od každého obrazce. A tak bude naše nevědomost nepochopitelným způsobem poučena o tom, jak máme správněji a pravdivěji o tom nejhlubším smýšlet my, kdož se snažíme vyřešit tuto záhadu. Když si tak počínáme ve znamení nejvyšší nás vidoucí pravdy, pravíme na počátku to, co porůznu pověděli mužové svatí a nadobyčej vynikajícího ducha, kteří užívali matematických obrazců. Velezbožný Anselm srovnával největší pravdu s nekonečnou přímostí: jdouce v jeho stopách dospějeme k tomu přímému obrazci, který si představuji jakožto přímku. Jiní zkušení mužové srovnávali rovnostranný a pravoúhlý trojúhelník s nad všechnu chválu blahoslavenou Trojicí; a poněvadž takovýto trojúhelník, jak bude ukázáno, musí nutně mít nekonečné strany, bude moci být nazván nekonečným trojúhelníkem; a za uvedenými mysliteli rovněž půjdeme. Jiní zkoušeli nekonečnou jednost vyjádřit obrazcem tak, že nazvali Boha nekonečným kruhem. Jiní však, kdož přihlíželi k tomu, že Bůh má nekonečně skutečnou existenci, tvrdili, že Bůh je nekonečná koule. My však ukážeme, že všichni zároveň měli o maximu správné pojmy a že mínění jich všech je jedno a totéž.

XIII. O vlastnostech největší a nekonečné linie

Pravím tedy, že kdyby byla linie nekonečná, byla by přímkou, byla by trojúhelníkem, byla by kruhem i koulí; a stejně rovněž: kdyby byla nekonečná koule, byla by kruhem, trojúhelníkem a přímkou; a rovněž o nekonečném trojúhelníku a nekonečném kruhu je nutno říci totéž. První teze však, že totiž nekonečná linie je přímka, je zřejmá: průměr kružnice je přímka, obvod je křivka, která je větší než průměr; nabývá-li tedy křivka tím menší křivosti, čím většímu kruhu patří, pak tedy obvod největšího kruhu, nad který nemůže být žádný větší, bude minimálně křivý, takže bude maximálně přímý. S maximum tedy se kryje minimum, takže bije do očí, že nutně musí být maximální linie maximálně přímá a minimálně křivá. Nemůže o tom být nejmenší pochyby, jak to lze nahlédnout z obrazce, který zde vedle narýsován, kde vidíme, jak oblouk většího kruhu CD ustupuje co do křivosti oblouku EF menšího kruhu a ten opět oblouku GH ještě menšího kruhu; takže přímka AB bude obloukem maximálního kruhu, nad který nemůže být žádný větší. A tak je patrné, že největší linie a nekonečná linie je nutně nejpřímější, přičemž křivost není jejím protikladem, nýbrž naopak křivost u samé maximální linie je přímost; a to je první, co mělo být dokázáno.

Na druhém místě bylo řečeno, že nekonečná linie je maximální trojúhelník, kruh a koule. Abychom to ukázali, je nutné spatřit, co je obsaženo v možnosti konečné linie. A poněvadž co je konečná linie v možnosti, je nekonečná skutečně, objasní se nám to, co hledáme. Za prvé víme, že linie konečné délky může být delší a přímější, a bylo již dokázáno, že největší linie je nejdelší a nejpřímější. Dále vezme-li se úsečka AB a opíše se kolem nehybného bodu A kružnice, vznikne trojúhelník, jakmile B dospěje do C (viz obr.); provede-li se opsání tak, že B se vrátí k počátku, z něhož se vyšlo, vznikne kruh. Když pak při nehybném A opisuje B dráhu, kterou dojde k bodu D protilehlému vůči tomu, odkud se začal pohybovat, stane se z linie AB a AD jediná souvislá linie a byl opsán polokruh. A budeme-li opisovat půlkruh kolem průměru BD jako nehybné osy, vznikne kruh; a koule sama je poslední možnost linie, která existuje naprosto skutečně, protože koule není možností žádného dalšího tvaru. Jestliže jsou tyto obrazce tedy obsaženy v možnosti konečné linie, a je-li nekonečná

linie skutečně vším tím, čím je konečná v možnosti, vyplývá odtud, že nekonečná linie je trojúhelník, kruh a koule. Což mělo být dokázáno. A protože snad bys chtěl vidět jasněji, jak to, že to, co je v možnostech konečné, je skutečně nekonečné, ujistím tě i o tom pádnými důvody.

XIV. Že nekonečná linie je trojúhelník

Schopnost představovací, která nepřekračuje druh smyslových jsoucen, nechápe, že linie může být trojúhelníkem, jelikož linie a trojúhelník se liší ve svých výměrách tak, že mezi nimi není žádný poměr. V čistém chápání to však bude snadné. Je totiž již ukázáno, že maximum a nekonečno nemůže být než jedno. Dále je jasné, protože součet dvou ramen jakéhokoli trojúhelníka dohromady nemůže být menší než rameno třetí, že nemůže být menší než nekonečno v trojúhelníku, jehož jedna strana je nekonečná. A poněvadž nemůže být více nekonečen, chápeme nadpochopitelným způsobem, že nekonečný trojúhelník nemůže sestávat z více linií, třeba to byl maximální nejopravdovější trojúhelník, který je nesložený a velejednoduchý. A poněvadž je to nejopravdovější trojúhelník, kterému nelze být bez tří linií, bude nutné, aby sama jediná nekonečná linie byla tři a tři aby byly jediná velejednoduchá. Stejně to bude platit i o úhlech, protože bude pak jeden jediný nekonečný úhel, který je třemi úhly a tři úhly jedním. Onen maximální trojúhelník pak se nebude skládat z ramen a úhlů, nýbrž jedno a totéž je nekonečná linie a úhel; takže i linie bude úhlem, protože trojúhelník bude linií. Bude rovněž možno, aby si čtenář pomohl k porozumění tomuto stavu věcí tím, že provede vzestup od trojúhelníku určeného kvantitativními hodnotami k takovému, který tak určen není. Je jasné, že každý trojúhelník kvantitativně určený má součet úhlů rovný dvěma pravým, takže čím je jeden úhel větší, tím jsou ty druhé menší. A ačkoli každý jednotlivý úhel může růst až po dva pravé jako mez, které nemůže dosáhnout, a nikoli maximálně, podle naší první zásady, připusťme přece jen, že by vzrostl maximálně až ve dva pravé včetně, přičemž by trojúhelník zůstal trojúhelníkem. Tu je pak zřejmé, že tento trojúhelník má jediný úhel, který je tři, a ty tři, že jsou jeden. Podobným způsobem budeš moci vidět, že trojúhelník je linie, z tohoto důvodu: součet kaž-

dých dvou ramen trojúhelníku určitých rozměrů je tím větší než rameno třetí, čím menší je úhel, který svírají, než dva pravé – jako v našem nákresu, ježto je úhel BAC mnohem menší než dva pravé, je součet linií BA a AC dohromady mnohem větší než linie BC. Takže čím větší bude onen úhel, jako např. BDC, tím méně přesahují linie BD a BC svým součtem linii BC a tím menší bude plocha trojúhelníka. Takže kdyby úhel podle předpokladu obnášel dva pravé, přešel by celý trojúhelník v jednoduchou linii. Je tedy možno pomocí tohoto předpokladu, u určitých rozměrů nemožného, vystoupit na úroveň toho, co je nekvantitativní; a na této úrovni vidíš, že to, co v kvantitách je nemožné, je v každém ohledu nutné. A z toho vyplývá zřejmě, že linie je nekonečný, maximální trojúhelník; což mělo být dokázáno.

XV. Onen trojúhelník je kruh a koule

Nyní ukážeme jasněji, že trojúhelník je kruh. Budiž dán trojúhelník ABC podle předpokladu vytvořený opsáním linie AB až po bod C kolem pevného bodu A: pak je nepochybné, že bude-li linie AB nekonečná a B opíše celý obvod, takže se vrátí k počátku, vytvoří nekonečný kruh, jehož částí je BC. A poněvadž je to část nekonečného oblouku, je to přímka BC. A ježto každá část nekonečna je nekonečná, nebude BC menší než celek oblouku nekonečného obvodu. BC tedy nebude pouze část, nýbrž naprosto úplný obvod. Z toho důvodu je trojúhelník ABC nutně maximální kruh. A protože obvod BC je přímka, není menší než nekonečná přímka AB, je-li pravda, že neexistuje nic většího než nekonečno. Proto je nekonečná linie, jež je trojúhelníkem, rovněž tak kruhem, což mělo být dokázáno. A dále se objasňuje takto, že nekonečná linie je koule: Linie AB je obvod největšího kruhu – tedy i kruh, jak již bylo dokázáno; a je to v trojúhelníku spojnice B a C, jak bylo shora řečeno. Ale BC je nekonečná linie, jak rovněž bylo právě ukázáno. Proto AB se vrací do C po dokončení celého otočení. A je-li tomu tak, pak z toho vyplývá, že takovým úplným obrácením se kruhu na místě vznikla koule. A protože shora bylo dokázáno, že ABC je kruh, trojúhelník a linie, dokázali jsme nyní, že je také koulí. Což jsme si dali za úkol probádat.

XVI. Jak se má maximální linie k liniím, tak se má maximum ke všem věcem

Když je nyní zřejmé, že nekonečná linie je vším tím nekonečně skutečně, čím jsou konečné v možnosti, máme přeneseně v naprostém maximu obdobně, že samo maximum je skutečně tím, co je v možnosti naprosté jednoduchosti. Neboť vše, co je možné, tím je skutečně maximum samo maximálně; ne že by se skládalo z možností, nýbrž že je maximálně, jako se z linie vyvíjí trojúhelník a nekonečná linie, není trojúhelník takového rázu, jak se vytváří z konečných linií, nýbrž je to skutečně nekonečný trojúhelník, který je identický s linií. Krom toho sama absolutní možnost není v maximu ničím jiným než samo skutečné maximum, jako nekonečná linie je skutečná koule. Jinak je tomu v tom, co není maximální; neboť v nemaximu možnost není skutečnost, právě tak jako konečná linie není trojúhelník.

Odtud vyplývá též velká myšlenka, kterou odtud lze odvodit o maximu: maximum je takové, že minimum je v něm maximum, takže každou opozici nekonečně překračuje. Z této zásady by se dalo o maximu vyvodit tolik negativních pravd, kolik by se jen dalo napsat či přečíst. Ba i každá theologie, kterou jen můžeme pochopit, vyplývá z tohoto tak velikého principu. Proto praví onen nejznamenitější výzkumce věcí božských Dionýsius Areopagita ve své Mystické theologii, že přesvatý Bartoloměj vystihl báječně theologii, když o ní řekl, že je zároveň maximální a minimální. Kdo totiž rozumí tomuto, ten má nahlédnutí všeho; ten překračuje veškerého stvořeného ducha.

Bůh, který je ono maximum samo, není sice to a ne něco jiného, právě tak jako není tak, že někde je a někde není, jak to říká též Dionýsius v knize O božích jménech. Neboť právě tak jako je vším, rovněž není ničím z toho všeho. Neboť – jak dovozuje závěrem na konci Mystické theologie – tehdy je „nade všemi klady dokonalá a jedinečná příčina všech věcí a nad záporem všech věcí je dokonalostí té bytosti, která je naprosto odloučena ode všeho a za hranicemi všeho“. A tak dovozuje v Dopise Gaiovi, že Bůh je poznáván nade vší myslí a pochopením. A ve shodě s tím praví Rabbi Salomon, že všichni mudrci se shodují v tom, „že vždy nejsou s to pochopit Stvořitele; a že to, co jest, chápe pouze sám; a naše pochopení, pokud se jeho týče, je nedostatek přiblížení k jeho chápání“. A proto též Rabbi na jiném

místě závěrem říká: „Budiž požehnán Stvořitel, neboť v pochopení jeho podstaty je bádání věd zkráceno a moudrost se ukazuje nevědomostí, vybranost výrazů bláhovostí.“

To je to vědoucí nevědění, které prozkoumáváme; to, o němž se Dionýsius snažil mnohými způsoby ukázat, že jedině jím lze samého Boha najít, a to, jak se domnívám, na základě žádného jiného východiska než toho, které bylo shora uvedeno. Ona naše myšlenka, vyvozená z toho, že nekonečná křivost je nekonečná přímost, budiž použita přeneseně na maximum, co se týče jeho velejednoduché a velenekonečné bytnosti: že totiž tato bytnost je velejednoduchou bytností všech věcí a že bytností všeho, co jest, bylo a bude, skutečně a věčně jsou v této bytnosti tato bytnost sama a že takto všechny bytnosti jsou jako bytnost všeho; a že bytnost všeho je jakoukoli bytností tak, že je všemi zároveň a žádnou jednotlivě; a že maximální bytnost je vledokonalou měrou všech bytností analogicky, jako je nekonečná linie velepřiměřenou měrou všech linií. Je totiž takové maximum, jemuž minimum není protikladem, nezbytně nejpřiměřenější měrou všech věcí; není nad ně větší, protože je minimum, není menší, protože je maximum. Vše, co je měřitelné, leží však mezi maximem a minimumem. Nekonečná bytnost je tedy nejpřiměřenější a nejpřesnější měrou všech bytností.

Aby to bylo zřetelnější, uvažme, že skládá-li se nekonečná čára z nekonečného počtu stop a jiná z nekonečného počtu dvojstop, jsou nutně nicméně navzájem rovny, ježto jedno nekonečno není větší než druhé. Tak jako jedna stopa není v nekonečné čáře menší než dvě stopy, tak není nekonečná čára větší, přidá-li se k ní jedna stopa, než přidají-li se dvě. Ba, ježto každá část nekonečna je nekonečná, jediná stopa nekonečné čáry se proměňuje v tuto čáru celou právě tak jako dvě stopy. A podobně jelikož veškerá bytnost v maximální bytnosti je tato maximální bytnost sama, není maximum ničím jiným než velepřiměřenou měrou všech bytností. Přičemž neexistuje žádná přesná míra jakékoli bytnosti než ona maximální bytnost; všechny ostatní mají nedostatky a mohou být přesnější, jak to bylo v předchozím nejjasnějším způsobem ukázáno.

XVII. Nadmíru hluboká poučení, jež odtud vyplývají

Dále je třeba říci o témže: Konečná čára je dělitelná a nekonečná nedělitelná, protože nekonečno nemá části a maximum v něm spadá v jedno s minimem. Avšak konečná čára není rozdělitelná v ne-čáry, ježto v oboru veličin nedospíváme k minimu, nad něž není nic menšího, jak bylo ukázáno výše. Proto je konečná čára co do pojmu čáry nedělitelná: čára zvíci stopy není méně čarou než čára zvíci lokte. Z toho tedy vyplývá, že nekonečná linie je pojmovým základem čáry konečné. A tak je maximum pojmovým základem naprosto všech věcí. Pojmový základ je však míra. Proto správně říká Aristoteles v *Metafyzice*, že to, co je první, je měřítko a míra všech věcí, neboť je pojmovým základem všech věcí.

Dále: Tak jako nekonečná čára, pojmový základ konečné, je nedílná a následkem toho neměnná a věčná, tak je též pojmový základ všech věcí, totiž blahoslavený Bůh, věčný a neměnný. V tom se jeví jak duch velkého Dionýsia, když praví, že bytnost všech věcí je neporušitelná, tak i duch těch jiných myslitelů, kteří prohlásili pojmový základ věcí za věčný; tak se vyjádřil, jak nás zpravuje Chalcidius, v dialogu *Faidon* sám božský Platon, že existuje jediný vzor či idea všech věcí, jak je sám o sobě, kdežto v poměru k věcem, které jsou mnohé, zdají se být početné vzory.

Neboť mám-li na mysli čáru zvíci dvou a jinou čáru zvíci tří atd., je tu dvojí: totiž pojem čáry, který je v obou a ve všech jeden a týž, a odlišnost mezi dvojstopou a třístopou. A tak se zdá, jako by dvojstopá a třístopá se lišily pojmem. Je však zřejmé, že v nekonečné čáře dvojstopá není jiná než třístopá; a nekonečná linie je pojmový základ konečné. Odtud mají obě linie jediný pojmový základ, a rozlišnost věcí či linií nepochází z různosti pojmového základu, který je jeden, nýbrž z případku, protože nemají na tomto pojmovém základu stejným způsobem účast. Odtud vyplývá, že je jen jediný pojmový základ všech věcí, který je různým způsobem participován.

Tato způsobem různá participace (účastenství) vyplývá však z toho, co bylo dokázáno výše, že nemohou existovat dvě stejně podobné věci, následkem toho rovným způsobem mající účast na jednom pojmovém základu. Neboť pojmový základ může být vrcholně

rovným způsobem participován pouze maximum samotným, které je samotným nekonečným pojmovým základem. Jako je pouze jediná maximální jednotnost, tak může existovat jen jediná rovnost jednotnosti. A ta, jsouc maximální jednotností, je pojmovým základem všeho. Tak, jako existuje pouze jediná nekonečná čára, pojmový základ všech konečných, a jako konečná čára tím, že je konečná, nedostihuje nekonečnou, a to nutně – nemůže rovněž být pojmovým základem sebe samé, ježto nemůže být zároveň konečná a nekonečná. A tak jako žádné dvě konečné čáry nemohou si být přesně navzájem rovny, ježto přesná rovnost, která je maximální, je pouze maximum samo – tak též neexistují dvě linie, které by stejným způsobem měly účast na jednom pojmovém základě všech věcí.

Krom toho není nekonečná linie větší v dvojstopé než dvojstopá ani menší než dvojstopá, jak bylo shora řečeno; stejně to platí o trojstopé atp. A protože je nedílná a jedna, je celá v kterékoli konečné. Není však celá v kterékoli konečné po stránce participace a konečnosti; jinak by nemohla být, jsouc celá v dvoustopé, rovněž v trojstopé, jako trojstopá není dvojstopá. Proto je v kterékoli tak celá, že není v žádné tak, jak je sama v sobě, a jedna je od jiných odlišná svou konečností (omezeností). Nekonečná linie je tedy v kterékoli linii celá tak, že každá je v ní. To musí být uvažováno ve vzájemném spojení, a pak je jasně znát, jakým způsobem je maximum v jakékoli věci i v žádné. A to není nic jiného než maximum, ježto je z téhož důvodu v kterékoli věci tak, jako kterákoli v něm, a základem toho obojího je, že maximum bude takto v sobě samém. To, že maximum je měrou a měřítkem všeho, neznamena nic jiného, než že naprosté maximum je samo v sobě, čili jinými slovy, že maximum je maximum.

V sobě samé není tedy žádná jiná věc nežli maximum, a každá věc je v sobě samé pouze jako jsoucí ve svém bytostném základu, protože tento bytostný základ jest ono maximum. Na základě toho si může nyní duch pomáhat pomocí obrazu nekonečné linie a postupovat co nejvíce k absolutnímu maximu, povznesenému nad všecken intelekt v posvátné nevědomosti. Neboť zde nyní vidíme jasně, že Boha nacházíme, když odhlédneme ode vší participace jednotlivých jsoucenců. Všecka jsoucna mají totiž účastnictví na jsoucnosti. Odhlédneme-li tedy ve všech jsoucnech od účastnictví, zůstane nám vrcholně jednoduchá jsoucnost, která je bytností všech věcí. A takovouto jsoucnost

nezahlédneme jinak než ve velevědoucí nevědomosti, poněvadž se zdá, že když myslí odhlédnu od všeho toho, co má účastenství na jsoucnosti, nezbývá již nic. A proto říká velký Dionýsius, že duch boží se více blíží nicotě než něčemu. Posvátná nevědomost mne však poučuje, že to, co se chápajícimu duchu zdá ničím, je ve skutečnosti to největší (maximum).

XVIII. Jak odtud jsme vedeni týmž obrazem k pochopení účastenství na jsoucnosti

Náš nenasytný chápající duch, podnícen radostnou povahou předchozího, zkoumá bděle, jakým způsobem by mohl jasněji získat nahlednutí do této účasti na jednom maximu.

A praví, pomáhaje si opět příkladem nekonečné přímosti přímky, že není možné, aby křivost, která v sobě obsahuje více a méně, byla maximumem nebo minimumem; ani není křivost jako křivost něco, nýbrž je odpadnutí od přímosti. Bytí, které je obsaženo v křivosti, je tedy bytím na základě účastenství na přímosti, ježto minimální a maximální zakřivení není nic než přímost. Čím menší je však zakřivení křivého, jako tomu je u obvodu většího kruhu, tím více má tedy účast na přímosti; ne že by se stávalo částí přímky, protože nekonečná přímost nemůže být rozdělena; ale čím je konečná přímka větší, tím větší účast se zdá mít na nekonečnosti nekonečné linie maximální. A jako konečná přímka tím, co ji činí přímou (minimální zakřivení se redukuje na tuto přímost) má na základě jednoduššího účastenství účast na nekonečné linii, ale nemá tolik na jednoduché a bezprostřední, nýbrž spíše na zprostředkované a vzdálené účast svou přímostí, tak existují jsoucna jako např. jednoduché konečné substance, které mají bezprostřednější účast na substanci v sobě samé existující, a pak jsou jiná jsoucna, která nemají účast na jsoucnosti sama sebou, nýbrž prostřednictvím substancí. Proto je, odhlédne-li se od různého účastenství, přímá (linie) měrou sebe i opaku, jak praví Aristoteles; jako že nekonečná linie je měrou přímky i křivky, tak je maximum měrou všech věcí, které na něm mají jakoukoli různorodou účast. A odtud vyplývá pochopení toho, co znamená, že substance nemá v sobě více a méně. Neboť je to pravda tak, jako ko-

nečná přímka neobsahuje více a méně v tom ohledu, v němž je přímkou; ale protože je omezena, je jedna přímka větší či menší než druhá různorodostí své participace na nekonečnu – a nikdy nenajdeme dvě přímky stejné. Křivost však co do participace na přímosti obsahuje v sobě více a méně; a následkem toho v oboru této účastenské přímosti, jakožto přímosti, má v sobě více a méně.

A odtud pochází také to, že čím jsou případy ušlechtilejší, tím více mají účasti na substanci; a čím je vznešenější substance, na níž mají účast, tím jsou ještě vznešenější. A z toho je vidět, že nemohou být jiná jsoucná než taková, která mají účastenství na jsoucnosti pravého jsoucná buď sama sebou, nebo prostřednictvím jiných, právě tak jako nejsou jiné linie než přímky a křivky. A proto Aristoteles správně rozdělil všecko, co na světě jest, na substanci a akcidens. Proto existuje jediná nejprůměrnější míra substance a akcidentu, totiž samo velednoduché maximum; to sice není ani substance, ani akcidens, ale z předchozího je přece jen jasně patrné, že spíše mu patří jméno od těch účastenských jsoucen, která na něm mají účast bezprostřední, totiž substance, nežli akcidens. Proto též nadmíru veliký Dionýsius nazývá maximum spíše jsoucнем nadsubstanciálním než nadakcidentálním; poněvadž řekneme-li, že něco je nadsubstanciální, znamená to více, než řekneme-li, že je nadakcidentální. Nazývá se však nadsubstanciálním, totiž ne snad nikoli z toho důvodu nesubstanciálním, že by bylo něčím nižším, nýbrž že je nad substancí. A tak je to zápor, který maximum vyhovuje pravdivěji, jak to povíme níže o božích jménech.

Z toho, co shora řečeno, bylo možno bádát o mnohých věcech, týkajících se rozdílu mezi substancemi a akcidencemi a o jejich vznešenosti; ale zde není pro tyto věci vhodné místo.

XIX. Přenesení nekonečného trojúhelníka do nejvyšší trojiny

Nyní se poučme nevědění o tom, co bylo řečeno a ukázáno: že největší linie je maximální trojúhelník.

Bylo ukázáno, že maximální linie je trojúhelník; a protože tato linie je nejjednodušší, bude to nejjednodušší trojitost. Každý úhel trojúhelníku bude linií, ježto celý trojúhelník je linií; z toho důvodu

je nekonečná linie trojná. Není však možné, aby existovala při nekonečnu; vždyť ona trojnost je jednost. Krom toho, ježto v geometrii se dokazuje, že větší úhel leží proti větší straně, a zde máme před sebou trojúhelník, jehož žádná strana by nebyla jiná než nekonečná, bude mít úhly maximální a nekonečné. Poněvadž jeden není menší než druhé, ani druhé větší než ten třetí, nýbrž protože kvantita by nemohla být mimo nekonečnou kvantitu, tak by nemohly být jiné úhly krom jediného úhlu nekonečného. Proto jeden úhel bude v druhém a všechny tři budou jedním maximem.

A co víc, jako maximální linie již není linií, trojúhelníkem, kruhem či koulí, nýbrž vpravdě jest ještě všemi těmito věcmi nesloženě, jak bylo ukázáno: tak podobně je naprosté maximum jako lineární maximum, jako to, o čem lze říci, že to je bytnost; je jako trojúhelník, a může se o ní pak říci, že je to trojice; je cirkulární, a může odtud být nazvána jedností; je kulovitá, a může být nazvána aktuální existencí.

Je tedy maximum trojná bytnost skutečně jednotná; ani není nic jiného esencí než trojice, nic jiného trojicí než jednost, nic jiného skutečností než jednost, trojnost či esence, ačkoli je nanejvýš pravdivé, že maximum je tím vším identicky a nejvýš jednoduše. Jako je tedy pravda maximálním bytím a bytí jedním, tak je rovněž pravda, že je táž pravda trojně bytí, a to tak, že pravda trojnosti není v rozporu s nejvýš jednoduchou trojností, nýbrž je jednost sama. Toho však nelze se jinak dotknout než na základě obrazu maximálního trojúhelníku. Protože majíce z předchozích úvah vědění o pravém trojúhelníku a nejjednodušší linii, dosáhneme vědou nevědění Trojice. Neboť víme, že tu neshledáváme jeden úhel a pak jiný a potom za třetí ještě jiný, jako u konečných trojúhelníků, ježto jiný a ještě jiný a ještě další jiný nemohou být v jednosti trojúhelníka bez složenosti. Ale Jedno je trojně bez číselného rozložení; pročež veleučení Augustin praví správně: „Jakmile začneš Trojici počítat, opouštíš pravdu“.

Je totiž nutno ve věcech božských, pokud to jen lze, zachytit věci rozporné jednoduchým pochopením, a to tak, že jim předjímavě zabráníme; například není dovoleno, abychom v božství chápali rozlišnost a nerozlišnost jako dvě rozporné věci, nýbrž obojí, pokud je ve svém velejednoduchém předchůdném počátku v předchozí podobě, v níž rozlišnost a nerozlišnost není ničím různým; potom se dá jasněji pochopit, že trojnost a jednost je totéž. Neboť tam, kde rozlišnost

je nerozlišnost, je též jednotnost trojností; a tak je tomu rovněž v otázce mnohosti osob a jednoty bytnosti, neboť kde je mnohost jednotostí, tam je trojnost osob totéž co jednotnost bytnosti; a naopak též tam, kde je jednotnost mnohostí, je jednotnost bytnosti trojností osob.

To všecko je jasně patrné na našem příkladě: v něm je nejjednodušší linie trojúhelníkem, a naopak jednoduchý trojúhelník je lineární jednotnost. Odtud rovněž patrné, že nelze očíslovat úhly pomocí jedné, dvou, tří, ježto kterýkoli je v kterémkoli – jak praví Syn: Já jsem v Otci a Otec ve mně.

Pravdivost trojúhelníka vyžaduje tři úhly. Jsou zde tedy veškeré pravdivě tři úhly, jeden každý z nich je maximální a všechny tvoří jediné maximum. Dále pravdivost trojúhelníka vyžaduje, aby jeden úhel nebyl jiný; a tak vyžaduje pravdivost jednotnosti veškeré jednoduché bytnosti, aby ony tři úhly nebyly nějaké odlišné (věci), nýbrž jedno. A i to je zde pravda. Spoj tedy předjímavě ty věci, které se zdají v protikladu, jak jsem shora řekl; a nedospěješ k jednomu a třem nebo opačně, nýbrž k jednotrojnému či trojjedinému. A taková je naprostá pravda.

XX. Další vývody o Trojici a že v božských věcech není možná Čtveřina a nic dalšího

Dále vyžaduje pravdivost Trojice, která je Trojjedností, aby trojice bylo jedním, protože se nazývá trojjediným. To však nelze nahlédnout jinak než tím, že vzájemný vztah sjednocuje rozdílné věci a pořádek je rozlišuje.

Odtud: jako když konstruuje konečný trojúhelník, napřed je tu jeden úhel, za druhé jiný, za třetí třetí úhel odlišný od obou, a ony úhly se navzájem k sobě vztahují tak, aby z nich byl jediný trojúhelník – tak je tomu nekonečně i v nekonečnu. Přesto je nutno chápat to tak, aby se přednost ve věčnosti chápala tak, aby následnost s ní nebyla v rozporu; jinak totiž nemůže napřed a potom spadat do věčnosti.

Z toho vyplývá, že Otec není napřed a Syn potom; nýbrž Otec je napřed tak, že Syn není potom. Otec je první osobou tak, že Syn není druhou osobou potom; nýbrž jako je Otec první, aniž byl napřed, tak je Syn druhou, aniž byl potom, a Duch svatý je podobně osobou třetí. Ale ježto jsme to širě rozvinuli výše, nechť tohle postačí.

Čtenář nechtě dá pozor, pokud jde o blahoslavenou Trojici, že maximum samo je trojné a nikoli čtverné či pateré atd. A to zajisté je věc pozoruhodná: neboť byla by v rozporu s jednoduchostí maxima.

Veškerý mnohoúhelný tvar má za jednodušší prvek trojúhelník, který je nejmenší mnohoúhelný tvar, nad nějž nemůže být menší. Bylo však dokázáno, že naprosté minimum splývá s maximem. Jako jedno k číslům, tak se trojúhelník má k mnohoúhelníkům. Jako se všechna čísla redukuje na jednotku, tak tedy mnohoúhelníky na trojúhelník.

Maximální trojúhelník, s nímž splývá minimum, obsahuje tedy všechny mnohoúhlé útvary, neboť jako maximální jednotka se má ke každému číslu, tak se má maximální trojúhelník ke každému mnohoúhelníku. Avšak čtyřúhlý útvar není minimální, protože trojúhelný je menší. S velednoduchým maximem, jež může splývat jedině s minimum, nebude se tedy moci nikdy shodovat čtyřúhelný útvar, který nemůže být nesložený, protože je větší nežli minimum. Ba je rozpor v tom, že by maximum bylo čtyřúhlé; nemohlo by být přiměřenou měrou trojúhelníků, neboť by bylo pokaždé větší než ony. Jak by potom však bylo maximum, nejsou měrou všech věcí? A jak by mohlo být maximum, když by bylo od jiného a složené a následkem toho konečné? A tak je již patrné, že z možnosti jednoduché linie vzniká jednoduchý trojúhelník (ve vztahu k mnohoúhelníkům), dále jednoduchý kruh, posléze jednoduchá koule a nedospěje se k jiným útvarům než k těmto elementárním, které jsou v konečnu bez vzájemného vztahu a obsahují v sobě všechny útvary.

A tak kdybychom chtěli pochopit míry všech měřitelných veličin, museli bychom předně pro délku mít nekonečnou maximální linii, s níž splývá minimum; pak dále pro šířku přímočarou maximální trojúhelník; pro šířku kruhovou maximální kruh; pro hloubku maximální kouli. Jinými než těmito čtyřmi věcmi nelze dosáhnout všeho, co lze změřit. A protože by všechny tyto míry byly nezbytně nekonečné a maximální, a splývaly s minimum, a ježto nemůže být více maxim, pravíme, že ono jediné maximum, které musí být měrou všech veličin, je vším tím, bez čeho by nemohla být maximální míra, ač vzato samo v sobě a beze vztahu k měřitelnému nemůže být nazváno žádnou z měřitelných věcí podle pravdy, nýbrž je jimi na nekonečný způsob a nepoměrně nad ně povzneseno.

Tak pravíme, že naprosté maximum jakožto míra všeho je tím samotným, bez čeho nechápeme, že by mohlo být měrou všech věcí. Tak nazýváme maximum trojným, ač je nekonečně povzneseno nad konečnou trojitost, poněvadž jinak bychom nemohli nahlédnout, že je jednoduchou příčinou, měrou a měřítkem věcí, jejichž bytostnou jednotou je trojnost – tak např. u geometrických útvarů spočívá trojúhelná jednota v trojnosti úhlů – ačkoli v pravdě jak jména, tak náš pojem trojice, odhlédnuto od tohoto vztahu, maximum nijak neodpovídá, nýbrž odchyluje se nekonečně od oné maximální a nepochopitelné pravdy.

A tak tedy máme maximální trojúhelník za vrcholně jednoduchou míru všeho toho, co stává trojně, jako jsou například akce, činy, které mají trojné stávání v potenci, objektu, činu; podobně vidění, pochopení, chtění, podobnosti, nepodobnosti, krásy, poměry, souvztahy, přirozené pudy a další jiné věci, u nichž jednota bytí spočívá v mnohosti, jako je tomu především u přírody v jejím bytí a konání, jež spočívají v souvztahu činného, trpného a toho společného, co je výsledkem obou.

XXI. Přenesení nekonečného kruhu na jednost

Vyložili jsme něco málo o maximálním trojúhelníku; dodejme podobně též něco o nekonečném kruhu. Kruh je dokonalý útvar jednoty a jednoduchosti. Bylo již shora ukázáno, že trojúhelník je kruh. A tak je trojnost jedností. Avšak ta jednost je nekonečná, jako nekonečný kruh; proto je nekonečně více jedností nebo identičtější se vši vyjádřitelnou jedností, kterou můžeme pochopit, a to nekonečně. Neboť v maximum je tak veliká identita, že předchází všechny i relativní protiklady, ježto tam ‚jiné‘ a ‚odlišné‘ není v protikladu k identitě.

Proto je pravda: ježto maximum má nekonečnou jednost, platí, že všechny predikáty, které mu náležejí, jsou jím samým bez rozlišnosti a jinosti, takže jeho dobrota a jeho moudrost nejsou jiné, nýbrž táž věc. Veškerá rozlišnost je v něm totiž identita; následkem toho jeho možnost, jsouc nejjednotnější, je též nejsilnější a nejvyšší měrou nekonečná. Tak veliké je však jeho velejednotné trvání, že minulost se v něm neliší od budoucna a budoucno od přítomnosti, nýbrž jsou

naprosto jednotným trváním čili věčností bez počátku a konce. Neboť počátek je v něm takový, že i konec je v něm počátkem.

To vše ukazuje věčný kruh bez začátku a konce, nedílně nejednotnější a nejjobsáhlejší. A protože nemůže být více maxim, je onen kruh tak velice vrcholně jednotný, že jeho průměr je obvodem. Nekonečný průměr má však nekonečný střed. Střed je však centrum. Je tedy jasné, že střed, průměr a obvod jsou totéž. Odtud se poučuje naše nevědomost, že jest nepochopitelné maximum, které nemá v minimu protiklad; střed je v něm obvodem. Čtenář vidí, jak maximum celé je nad všechny věci jednoduché a nedílné, protože je to nekonečné centrum; a že vnějškově, mimo veškeré bytí, objímá všechno, protože je nekonečný obvod; a že vším proniká, jsouc nekonečným průměrem. Je počátkem všeho, jsouc centrem; koncem všeho, ježto je obvodem; středem všeho, jsouc průměrem. Je příčinou účinnou, jsouc centrem; formální, jsouc průměrem; účelovou, neboť je obvodem. Dává bytí z moci toho, že je středem; spravuje bytí jsouc průměrem; udržuje bytí, jsouc obvodem. A je mnoho dalších podobných věcí.

Čtenář tedy chápe svým duchem, že maximum není totéž, co jakákoli jiná věc a že od ní též není odlišná; a jak dále všechno je v něm z něho a skrze ně, protože je obvodem, průměrem a centrem. Ne tak, že by bylo buď kruhem, nebo obvodem, průměrem nebo centrem; ale tak, že veliké a nadevše jednoduché maximum, zkoumané pomocí těchto příkladů, objímá všechno, co jest i co není; takže „nebytí“ v něm znamená maximální bytí podobně jako minimum je maximumem. A je měrou všeho oběhu z možnosti do skutečnosti a návratem ze skutečnosti k možnosti, skladby od počátečních důvodů až po individua a převodu individuí na první počátky, dokonalých kruhovitých forem i kruhových pohybů i těch pohybů, které se přes sebe ven vracejí k svému prameni, i všech jiných podobných věcí, jichž jednost spočívá v jakési kruhové nepřetržitosti.

Dokonalost jednosti by mohla být z tohoto kruhového útvaru ještě mnohým dovozena. Ale protože každý si to může podle předchozího snadno provést sám, pomímám to pro stručnost. Upozorňuji jen důrazně, že má být zvlášť uznamenáno, jak je veškerá theologie kruhovitá a rozložená v kruhu, takže i názvy atributů se navzájem ověřují kruhovitě: tak např. svrchovaná spravedlnost je svrchovaná pravda,

a svrchovaná pravda je svrchovaná spravedlnost, a tak to platí o všem. Zachce-li se čtenáři rozšířit své zkoumání, mohou se mu stát vrcholně zjevnými theologické teze dosud skryté, až do nekonečna.

XXII. Jak boží Prozřetelnost sjednocuje rozpory

Abychom zakusili dále, jak hluboké pochopení nám otvírají předchozí úvahy, použijme svého způsobu bádání na Prozřetelnost boží.

Z předchozího je zřejmé, že Bůh je zahrnutím všeho v jednotu, i věcí rozporných, a odtud vyplývá, že nic nemůže uniknout jeho Prozřetelnosti; ať totiž děláme něco nebo jeho protiklad nebo nic, vše bylo v boží Prozřetelnosti shrnuto. Nic se tedy nestane jinak než podle boží Prozřetelnosti. A tak ač by byl Bůh mohl předvídat mnohé, co nepředvídal ani nebude předvídat, a ač předvídal mnohé, co mohl nepředvídat, přece se k boží Prozřetelnosti nedá nic přidat ani od ní ubrat.

Obrazem vyjádřeno: lidská přirozenost je jedna a jednoduchá; kdyby se narodil člověk, jehož zrození dokonce nikdo neočekával, nic by to nepřipojilo k lidské přirozenosti; rovněž by jí pranic neubralo, kdyby se nenarodil, jako jí nic neubírá, když lidé jednou zrození umírají. A to z toho důvodu, že lidská přirozenost shrnuje v sobě právě tak ty, kdo jsou, jako ty, kdo nejsou ani nebudou, ačkoli mohli být.

A tak kdyby se stalo, co nikdy nenastane, nic by to nepřidalo k boží Prozřetelnosti, jež v sobě shrnutě obsahuje jak ty věci, jež nastávají, tak ty, k nimž nedochází, ale jež se mohou stát. A tak jako v látce je v možnosti mnoho takového, k čemu nikdy nedojde, tak zase naopak všechno takové, co nevzniká, ale může vzniknout, je-li obsaženo v Prozřetelnosti boží, není ve způsobu možnosti, nýbrž skutečně; ale z toho nevyplývá, že to je skutečné.

Tedy tak jako říkáme, že lidská přirozenost v sobě shrnuje a objímá nekonečný počet věcí, protože shrnuje nejen lidi, kteří byli, jsou a budou, nýbrž i ty, kdo mohou být, ačkoli nikdy nebudou, a tak objímá měnlivé věci neměnně, podobně jako nekonečná jednota veškerá čísla: shrnuje též boží Prozřetelnost nekonečné množství jak toho, co se stane, tak toho, co se nestane, ale může stát, i jejich protikladu, tak jako genus v sobě zahrnuje protikladné specifické rozdíly. A to,

co ví, neví s časovým rozdílem, protože neví budoucí věci jako budoucí, minulé jako minulé, nýbrž věčně, a proměnlivé neproměnně.

A tak je nevyhnutelná a neproměnná a nic ji nemůže překročit; a tak o všem, co je uvažováno ve vztahu k samé Prozřetelnosti, se říká, že to má nutnost, a to právem, protože vše, co je v Bohu, je Bůh, který je naprostá nutnost. A tak je zřejmé, že to, co nikdy nenastane, je v boží Prozřetelnosti tak, jak bylo shora řečeno, i když není předvídáno jako něco, co se má stát. A je nutné, aby Bůh předvídal to, co předvěděl, ježto jeho Prozřetelnost je nutná a neměnná, třeba mohl předvědět i opak toho, co předvěděl. Neboť předpokládáme-li shrnující, není ještě kladeno to, co je v něm shrnuto, ale je-li tu již věc vyvinutá ze souhrnu, pak je tím souhrn spolu zde. Neboť mohu sice ovšem zítra číst nebo nečíst, ale Prozřetelnosti se nevyhnu, neboť shrnuje protiklady. Následkem toho ať dělám cokoli, bude se to dít podle boží Prozřetelnosti; a tak je patrné, že podle předchozích výkladů (které nás poučují, že maximum předchází veškerou protikladnost, ježto objímá a shrnuje všechno, ať je to jakékoli), chápeme to, co je pravda o velké Prozřetelnosti boží a jiných věcech podobných.

XXIII. Přenesení nekonečné koule na skutečnou existenci boží

Je účelné uvažovat nyní ještě poněkud o nekonečné kouli. Shledáváme u nekonečné koule, že tři linie, největší co do délky, šířky a hloubky, se protínají v centru. Avšak centrum maximální koule je rovno průměru a obvodu. Tedy se centrum rovná oněm třem liniím v nekonečné kouli: ba centrum je to vše, totiž délka, šířka a hloubka. A tak bude maximum každou délkou, šířkou a hloubkou nejjednodušším a nekonečným způsobem, neboť v něm jsou všechny jakožto svrchovaně jednoduché a nedělitelné maximum.

A tak jako centrum předchází všechnu šířku, délku a hloubku, je také koncem a středem jich všech, neboť v nekonečné kouli je střed, masa koule a povrch jedna a táž věc.

A jako je nekonečná koule naprosto skutečná a vrcholně jednoduchá, tak je maximum též velejednoduchým způsobem skutečné. A jako je koule skutečností linie, trojúhelníka a kruhu, tak je maxi-

maximum skutečností všeho. Neboť veškerá skutečná existence má všechnu svou existující skutečnost od něho a veškerá existence existuje skutečně tak dalece, jak velice je skutečná v samotném nekonečnu. A tak je maximum formou forem a formou bytí čili největší skutečnou jsoucností.

Odtud výrok Parmenidův, který uvažoval o těchto věcech svrchovaně přesně: Bůh je ten, pro koho cokoli, co jest, je bytím všeho, co jest. Jako je tedy koule poslední možné dokončení, vyplnění všech útvarů, tak je maximum nejdokonalejší vyplnění všeho. Vše nedokonalé je v něm na nejvyšší míru dovršeno, jako je nekonečná linie koulí, křivost přímostí, složitost jednoduchostí, rozdílnost totožností a jinakost jedností atd. Jak by totiž mohlo být něco nedokonalostí tam, kde nedokonalost je nekonečná dokonalost a možnost nekonečná skutečnost atd.?

Nyní jasně vidíme, ježto maximum je jakousi maximální koulí, že je jedinou velejednoduchou měrou celého veškerenstva a všech věcí v universu existujících měrou vrcholně vhodnou, neboť v něm není celek větší než část, jako nekonečná koule není větší než nekonečná linie.

Bůh je tedy jediným, vrcholně jednoduchým pojmovým základem celého vesmíru. Jako v nekonečných obězích je výsledkem koule, tak je Bůh, jako největší koule, velejednoduchou měrou všech oběhů. Každé oživení, pohyb a nahlédnutí je z něho, v něm a skrze něj, v němž spočívá veškerý pohyb jako ve svém konci; jelikož je cílem všech pohybů, v němž veškerý pohyb spočívá jako ve svém konci, oběh osmé sféry není v něm menší než oběh nekonečné sféry. Největší klid je ten, v němž veškerý pohyb je klid; a tak největší klid je měřítkem všech pohybů, jako maximální přímost je měrou všech obvodů a největší přítomnost čili věčnost měrou všech časů. V něm totiž odpočívají všechny přirozené pohyby jako ve svém konečném cíli a všechna možnost se v něm dovršuje jako v nekonečné skutečnosti.

A protože je jsoucností všeho bytí a ježto každý pohyb cílí za bytím, je on, tento klid pohybu jako jeho cíl, jím samým, totiž formou a skutečností bytí. Všecka jsoučna totiž k němu tíhnou. A jsouce konečná a nemohouce rovnou měrou mít účast na tomto cíli ve srovnání jednoho s druhým, mají některá účast na cíli prostřednictvím jiných, jako jsou linie prostřednictvím trojúhelníku, trojúhelník pomocí kruhu a kruh sebou samým převáděny v kouli.

XXIV. Boží jméno a pozitivní (afirmativní) theologie

Když jsme se tak snažili s pomocí boží na základě matematického příkladu stát se ve své nevědomosti zkušenější o prvním maximu, ptejme se nyní, za účelem doplnění své znalosti, po jméně maxima. Bude to zkoumání snadné, budeme-li mít správně na mysli to, co bylo často výše řečeno.

Je totiž zřejmé, že mu nemůže patřit žádné jméno ve vlastním slova smyslu, ježto maximum je samo absolutní maximum, které nemá žádný protiklad. Všechna jména byla totiž věcem dána na základě jakési jedinečnosti důvodu, na jehož základě se jedno odlišuje od druhého. Tam však, kde všechno je jedno, nemůže existovat žádné vlastní jméno.

Proto praví Hermes Trismegistos správně: „Ježto Bůh je veškerenstvo věcí, nepatří mu žádné jméno zvlášť, neboť by bylo nutno nazývat Boha každým jménem nebo všechny věci jménem božím“, když Bůh sám ve své jednoduchosti shrnuje veškerenstvo všech věcí. Proto musí být tlumočen podle vlastního svého jména, jež sluje jako námi nevyslovitelné, Jedno a Všecko; či lépe všecko jednotně; toto jméno je Tetragrammaton, sestávající ze čtyř písmen, Bohu je vlastní z toho důvodu, protože mu nepatří následkem nějakého vztahu k tvorům, nýbrž podle jeho vlastní bytnosti.

Také my jsme takto výše objevili maximální jednot, která je totéž, co všecko v jedno shrnuté; ba ještě bližší a vhodnější je „jednost“ než „vše v jedno shrnuté“. A proto praví prorok, že „v onen den bude Bůh jeden a jeho jméno jedno“. A jinde: „Slyš Israeli (tj. viz Boha duchem), Bůh tvůj jeden jest.“

Avšak jednot není božím jménem v ten způsob, jak my buď jmenujeme nebo chápeme jednot, neboť tak, jako Bůh přesahuje veškeré chápání, tak tím spíše každé jméno. Jména se totiž přidělují věcem, aby byly rozlišovány pohybem rozvažování, které je mnohem nižší schopnost než duch. Ježto však rozvažování nedovede přeskočit rozpory, vyplývá z toho, že neexistuje jméno, které by nebylo v opozici vůči nějakému jinému na základě pohybu rozvažování: proto vůči jednotě stojí v protikladu mnohost nebo jinost nebo mnohost či množství. To je pak jméno maximální, v jednoduchosti své jednoty do sebe zavírající všecko, ono však je jméno nevyslovitelné a nad všechno chápání povznesené.

Kdo by totiž mohl pochopit nekonečnou jednost, nekonečně předcházející všecku opozici, kde jsou všechny věci bez složitosti zavinuty v jednoduché jednosti, kde neexistuje „jiné“ či „odlišné“, kde se člověk neliší od lva, země od nebes, a přece velepravdivě v ní jsou onou jedností – ne podle své konečnosti, nýbrž zavinutě jsou sama maximální jednost? Takže ten, kdo by dovedl pochopit či nazval jménem takovou jednost, která jsouc jednou, je vším, a jsouc minimem, je maximem, ten by dosáhl božího jména. Ale ježto jméno boží je Bůh, není jeho jméno známo nikomu jinému než tomu duchu, který je sám oním maximem i maximálním jménem. Pročež dosahujeme ve vědě nevědění toho, že jednost, ač se zdá bližším jménem maxima, je přesto od pravého jména maxima, které splývá s maximem samým, nekonečně vzdálená.

Z toho je zjevné, že kladná jména, jimiž označujeme Boha, mu náleží v nekonečném zmenšení; vždyť se udílejí podle něčeho, s čím se setkáváme u tvorstva. Když tedy Bohu nenáleží nic takto zvláštního, odděleného, co má protiklad jinak než v nekonečném zmenšení, vyplývá odtud, že pozitivní názvy jsou nevhodné, jak praví Dionýsius. Neboť nazveme-li jej pravdou, stojí proti ní nepravda, nazveme-li jej ctností, je proti tomu neřest, jmenujeme-li jej substancí, je proti tomu případek atd. Jelikož však není substancí takovou, která není vším a pro niž nic není protikladem, a není pravda taková, jež je vším bez opozice, nemohou jej vystihovat tato zvláštní jména jinak než ve velkém, nekonečném zmenšení.

Všecky kladné názvy, které do něho vkládají něco ze svého významu, nemohou se naň hodit, protože není spíše něčím než vším. A proto kladné názvy, hodí-li se naň, hodí se pouze ve vztahu k tvorům: ne že by tvorové byli příčinou toho, že se naň hodí, ježto maximum nemůže od tvorů mít nic, ale hodí se naň následkem jeho nekonečné možnosti vzhledem k tvorům.

Neboť Bůh od věčnosti měl moc tvořit, jelikož by nebyl nejvyšší mocí, kdyby to nebyl mohl. Název tvůrce mu tedy sice náleží vzhledem k tvorům, ale hodil se naň i dříve, než bylo stvoření, poněvadž Bůh mohl tvořit od věčnosti. A tak to platí i o spravedlnosti a ostatních všech kladných názvech, které dáváme Bohu přeneseně z tvorstva na základě jisté dokonalosti, kterou jména sama označují: ač všechna ona jména jsou od věčnosti, ještě dříve než mu je udílíme,

pravdivě shrnutým způsobem obsažena v jeho nejvyšší dokonalosti a nekonečném jméně, jakož i všechny věci, které jsou označovány samotnými takovými jmény a z nichž jsou námi přenášena na Boha.

A to je pravda o všech kladných názvech tak velice, že dokonce jména Trojice a jejích osob, totiž Otce, Syna a Svatého ducha, jsou mu dávána na základě jistého chování tvorů mezi sebou.

Neboť je-li Bůh Ploditelem a Otcem na základě toho, že je Jednost, je-li na základě toho, že je rovností Jednosti zplozencem či Synem, na základě spojení obou Duchem svatým, je jasné, že Syn se nazývá Synem na tom základě, že je rovností Jednosti či jsoecnosti či bytí. Odtud se stává zjevným: Bůh, který mohl věci tvořit od věčnosti, ač je ještě nestvořil, nazývá se Synem s ohledem na věci samy. Tím je totiž Synem, poněvadž je rovností bytí, které patří věcem, za jejímiž hranicemi a před nimiž věci nemohou být. Tak totiž, že je Synem jako rovností jsoecnosti věcí, které Bůh mohl učinit, i kdyby je nebyl v budoucnu učinil; a kdyby je nebyl mohl učinit, nebyl by ani Bohem Otcem, ani Synem a Duchem svatým, ba dokonce ani Bohem. Proto přihlédneme-li přesněji k tomu, co znamená „Otec plodí“, pak to je: ‚vše tvořit ve Slově‘. To je též důvod, proč Augustin tvrdí, že Slovo je též vzhledem k tvorům Uměním a Ideou.

Další důsledek: Bůh je Otcem následkem toho, že zplodil rovnost Jednosti; následkem však toho, že je vzájemná láska obou, je Duchem svatým; a to vše ve vztahu k tvorům. Neboť tvorstvo začíná být tím, že Bůh je Otcem; naplňuje se tím, že je Synem; a tím, že je Duchem svatým, shoduje se s universálním řádem věcí. A to jsou stopy Trojice v jedné každé věci. Takový je smysl slov Aurelia Augustina, když vykládá výrok Genese: „Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi“, že totiž Bůh jakožto Otec stvořil počátky všech věcí.

Proto vše, co se v kladné theologii vykládá o Bohu, zakládá se na vztahu k tvorstvu, a to platí i pro ona nejposvátnější jména, v nichž se tají největší mystéria poznání Boha, jež jsou majetkem Chaldeů a Hebreů. Žádné z těchto jmen neoznačuje Boha jinak než skrze jistou zvláštní vlastnost krom onoho jména složeného ze čtyř písmen iod – he – vai – he, což jsme shora přeložili jako jemu vlastní a nevyslovitelné. Hieronymus a Rabbi Salomon v knize Vůdce nerozhodných jednají o tom ze široka; k nim možno odkázat.

XXV. Pohané dávali Bohu vzhledem k tvorům různá jména

Pohané rovněž pojmenovávali Boha podle různých vztahů k tvorům: Iovem ho nazvali pro jeho obdivuhodnou dobrotu (Julius Firmicus praví totiž, že Juppiter je tak příznivá hvězda, že kdyby vládl na nebi sám, byli by lidé nesmrtelní); Saturnem pro hloubku myšlenek a vynalézavost v nezbytnostech životních; Martem pro vítězství ve válce; Mercuriem pro dovednost v radách; Venuší pro lásku, uchovatelku přírody; Sluncem pro sílu přirozeného pohybu; Měsícem, protože uchovává vlhkost, na níž závisí život; Kupidem, pro spojení dvojího pohlaví, pročejž jej nazvali též přirozením, ježto prostřednictvím dvojího pohlaví udržuje druhy věcí.

Hermes praví, že všechny věci jak živočišné, tak neživočišné jsou dvojího pohlaví; proto řekl, že příčina všeho – totiž Bůh – v sobě obsahuje zavítě mužský i ženský rod; domníval se, že výplodem či vyvinutím toho je Venuše a Cupido. Říman Valerius tvrdí totéž a opěvává Juppitera jako všemocného, plodivého a rodícího boha. Proto byla Cupido, totiž věc, která jako by si přála nějakou jinou – zvana dcerou Venušinou, tj. přirozené krásy. O Venuši se však říkalo, že je dcera všemohoucího Dia, od něhož pochází příroda a vše, co s ní souvisí.

Rovněž i chrámy, totiž chrám Míru, Věčnosti a Svornosti, Pantheon, v němž pod širým nebem stál oltář nekonečného Termina (Mezníku), který nemá žádnou mez, a jiné podobné nás poučují o tom, že pohané dávali Bohu různá jména podle vztahu k věcem stvořeným.

A všechna tato jména jsou pouze výviny jediného nevyslovitelného všezahrnujícího; jména, která pokud je to jméno nekonečné, shrnuje v sobě nekonečně mnoho takových názvů zvláštních dokonalostí. Proto ta vyvinující jména by mohla být četná, a přece ne tolikrát a tak veliká, aby nemohla být četnější; a každé z nich se má k vlastnímu nevyslovitelnému tak jako konečné k nekonečnému. Starověcí pohané se vysmívali židům, kteří uctívali jediného nekonečného Boha, kterého neznali, a přesto jej ctili v jeho rozvinutích, neboť je zbožňovali tam, kde spatřovali některá jeho božská díla.

A rozdíl mezi všemi lidmi byl tehdy v tom, že sice všichni věřili v Boha jednoho největšího, nad nějž většího by nemohlo být, ale

jedni, jako Hebreové a Sissenniové, jej ctili v jeho nejjednodušší jednosti, kdežto druzí jej ctili v tom, v čem nacházeli vývin božstva, přičemž to, co smyslově poznávali, brali za vodítko, jehož pomocí se dospívá k příčině a počátku. A tato poslední cesta se stala pro prosté lidi svodem, kterému propadli, poněvadž vývin nepoužili za pouhý obraz, nýbrž měli jej za pravdu. Takovým způsobem se mezi lid vloudilo modlářství, zatímco většina moudrých lidí měla pravou víru v Boha, jak se lze přesvědčit každému, kdo pečlivě pročte Tulliovu knihu O přirozenosti bohů a vůbec starověké filosofy.

Přesto nepopíráme, že někteří pohané o Bohu – který je jsoucností věcí – nepochopili, že by byl mimo věci jinak než abstrakcí, tak jako první látka (*materia prima*) neexistuje mimo věci jinak než silou abstrahujícího intelektu; tito lidé uctívali Boha ve tvorech a zamýšleli krom toho podpořit modloslužebnictví rozumovými důvody. Někteří se dokonce domýšleli, že Bůh může být přenesen do něčeho jiného. Byli mezi nimi takoví, jako Sissenniové, kteří jej vkládali do andělů, pohané jej však vkládali do stromů, jak se např. dočítáme o Stromu Slunce a Stromu Měsíce; jistým zaříkáním jej zaklínali do vzduchu, vody nebo do chrámů. Předchozí výklad ukazuje, jak velmi byli svedeni z cesty a jak velmi se vzdálili od pravdy.

XXVI. Negativní theologie

Ježto služba Bohu, kterého máme ctít v duchu a pravdě, se zakládá nutně na kladných výrociích o Bohu, vyplývá odtud, že veškeré náboženství ve svém kultu pozvedá se nutně prostřednictvím kladné, pozitivní theologie k tomu, aby oslavovalo Boha jako trojjediného; jako svrchovaně moudrého, veledobrotivého, jako světlo nepřístupné, jako život a pravdu atd., přičemž tento kult řídí vždy vírou, která dosahuje kultu pravdivěji na základě vědění o nevědění. Přitom věří, že ten, koho uctívá jako jediného, je jednotně vším; a že ten, kterého zbožňuje jako světlo nedostupné, není světlem takovým jako toto naše tělesné, jež má proti sobě temnotu, nýbrž vrcholně jednoduchým a nekonečným, takže temno v něm je nekonečné světlo; a že toto světlo samo věčně svítí v temnotách naší nevědomosti, ale tma je neobsáhla.

A záporná theologie je pro kladnou tak nezbytná, protože bez ní by Bůh nebyl uctíván jakožto nekonečný Bůh, nýbrž spíše jako tvor; takový kult je však modlářství, které věnuje obrazu to, co náleží jedině pravdě. Proto bude užitečné dodat zde něco o negativní theologii.

Posvátná nevědomost nás poučila, že Bůh je nevýslovný; důvodem bylo, že je nekonečně větší než všechno, co lze nazvat jménem; a protože je to svrchovaná pravda, mluvíme o něm omezováním a záporom pravdivěji; tak nesrovnatelně velký Dionýsius nepřipouštěl, že by Bůh byl pravdou, ani pochopením ani světlem ani čímkoli z toho, co lze vyslovit; v tom jej následuje rabbi Salomo a všichni mudrci. Podle této negativní theologie není ani Otcem ani Synem ani Duchem svatým, nýbrž pouze nekonečným.

Nekonečnost však jako taková není ani plodící ani zplozená ani pocházející; pročez Hilarius z Poitou praví veledůvtipně ve svém rozlišení božských osob: „Ve věčnosti je nekonečnost, v obraze podoba, v daru je užitek.“ Chtěl tím vyjádřit, že sama nekonečnost, kterou věčnost je, jsouc záporná, nemůže být pochopena jako plodivá, ale zajisté jako věčnost, poněvadž věčnost je kladem jednosti čili maximální přítomnosti; pročez je počátkem bez počátku. „Podoba v obraze“ znamená počátek počátku; „užitek v daru“ znamená pocházení od obou. To vše je hořejším výkladem dostatečně známo.

Neboť ač věčnost je nekonečnost, takže věčnost není větší příčinou Otce než nekonečnost, přece jen na základě tohoto způsobu úvahy přisuzuje se věčnost Otci, a nikoli Synu nebo Duchu svatému, nekonečnost se však nepřipisuje o nic více jedné osobě než druhým: jeť sama nekonečnost pod zorným úhlem jednosti Otcem, pod zorným úhlem rovnosti Synem, z hlediska spojení Duchem svatým; uvažujeme-li ji jednoduše z hlediska nekonečnosti, není ani Otcem ani Synem ani Duchem svatým, ač sama nekonečnost – podobně jako věčnost – je kterákoli ze tří osob, a naopak kterákoli z osob nekonečností a věčností – ne však na základě určitého hlediska, jak to předvedeno shora, protože z hlediska nekonečnosti není Bůh ani jeden, ani mnohý.

A podle negativní theologie se v Bohu nenachází nic jiného než nekonečno. Proto z jejího hlediska není Bůh poznatelný ani v tomto životě, ani na onom světě, jelikož každý tvor je vzhledem k němu temnotou a nedokáže obsáhnout nekonečné světlo – nýbrž znám je pouze samému sobě.

Z toho pak je zřejmé, že v oboru theologie jsou negace pravdivé a klady nedostatečné; a že nicméně zápory, odpírající nejdokonalejšímu něco nedokonalejšího, jsou přívlastky, pravdivější než jiné; tak jako je pravdivější, že Bůh není kámen, než že není životem nebo chápáním, a také je pravdivější, že není opojením, než že není ctností.

V kladech je tomu naopak. Je pravdivější, řekneme-li, že Bůh je chápání a život, než že je země, kámen či těleso. To vše je totiž z hořejšího nade vše jasně vyvozeno. Z toho vysuzujeme, že v temnotách naší nevědomosti nepochopitelně svítí přesná pravda. A to je ono vědění o nevědění, které jsme hledali a o němž jsme vyložili, že jedině jím je možno dospět po stupních znalosti tohoto vědění o nevědění k Bohu nekonečně dobrotivému, trojjedinému maximu, abychom je ze všech sil dovedli stále chválit za to, že se nám ukázalo nepochopitelným. Budiž nadevše blahoslavený na věky.